

УДК 002.6:343.98

Круль С. М. – кандидат юридичних наук,
адвокат, м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО- ДОВІДКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Проаналізовано різні види інформації, зокрема комп'ютерну та криміналістичну, у контексті отримання й використання відомостей про об'єкти, що стосуються розслідування, з різних інформаційних систем. Розмежовано такі поняття, як «інформація», «відомості», «фактичні дані». Запропоновано авторське визначення інформаційно-довідкового забезпечення.

Ключові слова: інформація, відомості, фактичні дані, інформаційно-довідкове забезпечення.

Протягом останніх десятиліть у світі триває процес становлення інформаційного суспільства, активно розвиваються сучасні інформаційні технології, які впроваджують у всі сфери людської діяльності. Саме інформація є продуктом наукової і творчої діяльності, а також невід'ємним компонентом наукових досліджень. У зв'язку з цим нагальною стає потреба в її систематизації, зберіганні, пошуку, опрацюванні й переданні. Задоволення зазначених потреб і є метою створення та розвитку інформаційних систем, мереж і технологій. Прагнення до спільного використання інформаційних ресурсів стимулює розроблення інтегрованих інформаційних систем і мереж.

Проблеми організації та функціонування інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів висвітлювали у своїх працях такі відомі вчені-криміналісти й процесуалісти, як В. П. Абросимов, В. В. Бірюков, Р. С. Белкін, О. А. Белов, К. І. Беляков, О. О. Беляков, А. Е. Волкова, Є. П. Іщенко, М. Ю. Жигалов, П. М. Заблоцький, В. П. Захаров, С. В. Кадук, О. І. Князєв, О. Є. Корнієнко, А. П. Пацкевич, В. І. Пашко, М. А. Погорецький, Ю. В. Попов, Д. П. Рассейкін, О. Р. Россинська, Є. Ю. Свобода, Д. Б. Сергєєва, М. В. Терзієв, Р. А. Усманов, В. Г. Хахановський, М. Г. Чернець, Г. О. Шкляєва, М. І. Швець, С. А. Ялишев та ін.

Мета цієї статті – запропонувати на підставі аналізу наукових джерел визначення поняття інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів.

Для дослідження цього поняття актуальними будуть такі види інформації, як комп'ютерна та криміналістична. У чинному законодавстві не сформульовано поняття комп'ютерної та криміналістичної інформації, проте застосовано декілька термінів, положень і визначень, що надають можливість ученим сформулювати аналізовану дефініцію.

Зміст комп'ютерної інформації становить зміст інформації в автоматизованих системах, тобто зазначені категорії можна вважати тотожними.

Інформація, наявна в автоматизованих системах (комп'ютерна інформація), – це належно впорядкована внаслідок аналітико-синтетичного опрацювання множина даних, відомостей, знань, зокрема комп'ютерних програм, які використовують в автоматизованих системах незалежно від способу їх фізичного та логічного подання [1].

Вдалим слід вважати визначення, сформульоване В. В. Криловим, відповідно до якого комп'ютерною інформацією є відомості або знання набору команд (програм), призначених для використання в ЕОМ або управління нею, які знаходяться в ЕОМ чи на машинних носіях, – елемент, який ідентифікується інформаційною системою, що має власника, який установив правила її використання [1].

Попри те, що електронні інформаційні ресурси досі не витіснили традиційні (друковані), їх застосування значно розширює можливості щодо вдосконалення як процесу зберігання та поширення інформації, так і реєстрування даних. Зокрема, Є. Д. Лук'янчиков слушно зауважує, що нині суттєво спрощеними є всі етапи оцінювання потреб, водночас знижується рівень перешкод на шляху до забезпечення цих потреб [2, с. 21]. Саме тому комп'ютерна інформація стає домінантним чинником суспільних процесів.

Для дослідження поняття й сутності інформаційно-довідкового забезпечення розслідування важливим є такий вид інформації, як криміналістична, оскільки термін «інформація» є надто загальним (його застосовують у різних галузях знань). У цьому контексті В. С. Шнейдеров ще 1994 року зазначив, що запропоновано понад чотириста визначень цієї категорії.

Це позначається і на розвитку підходів до визначення понять інформації нижчого рівня – в окремих науках і галузях знань, зокрема в криміналістиці [3, с. 8].

Термін «криміналістична інформація» у вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі вперше використано в працях учених-криміналістів В. Г. Гончаренка, М. В. Салтевського, М. С. Польового та інших, які аналізували проблемам застосування методів інформатики й кібернетики в криміналістиці та кримінальному судочинстві загалом. Водночас фундаментальними поняттями зазначених наук є інформація та інформаційні процеси, а основними завданнями – розроблення засобів і методів оптимізації цих процесів шляхом використання математичного апарату й засобів обчислювальної техніки.

Сутність криміналістичної інформації доцільно розглядати з позицій теорії відображення як філософської засади теорії доказів, виникнення зв'язків між об'єктами навколишньої обстановки та подією злочину, що зумовлює утворення слідів-відображень, які місять доказову (криміналістичну) інформацію.

Отримання інформації про сліди злочину як результат взаємодії різних об'єктів становить зміст кримінально-процесуального пізнання. Тому слушною вважаємо думку Д. Б. Сергєєвої, згідно з якою кримінально-процесуальне пізнання ширше за кримінально-процесуальне доказування, оскільки пізнання в кримінальному процесі як процес отримання знань уповноваженим суб'єктом, окрім доказування, може бути здійснено й в інший спосіб, наприклад, унаслідок ознайомлення слідчого з довідковою літературою, бесіди з очевидцями події злочину чи особами, які можуть характеризувати свідка, потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого), отримання консультації у фахівця тощо, якщо отримані в такий спосіб дані не включено до доказування в кримінальному процесі [4].

Дослідник, вивчивши сліди злочину та дані про закономірності їх утворення, може дійти висновку про події, унаслідок яких вони утворилися. Однак сліди злочину – це ще не докази в процесуальному значенні. Щоб стати доказами, вони мають бути сприйняті слідчим чи судом і відображені в матеріалах кримінального провадження. Зважаючи на це, С. А. Шейфер зауважує, що саме тоді відбувається вторинне відображення злочину, перетворення його слідів у процесуальні засоби встановлення істини [5, с. 7–8].

На думку М. А. Погорецького, фактичні дані як відомості (інформація) про факти (обставини злочину) є підґрунтям для одержання доказів. Однак вони стають доказами не автоматично, навіть за умов отримання їх зі встановлених законом джерел, відповідно до визначеної кримінально-процесуальним законом для кожного з їхніх видів форми, а лише після визнання їх доказами особою, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа. Саме із цього моменту сукупність фактичних даних та їхніх джерел набуває статусу доказу в кримінальній справі [6, с. 470].

Якщо злочинна подія та утворені нею сліди є об'єктивними категоріями, які не залежать від суб'єкта їх пізнання, то фактичні дані (інформація про них) є категорією суб'єктивною, оскільки ці відомості сприймає конкретна особа (суб'єкт). Якщо це вербальна інформація, то її сприймає особа, яка бачила або чула як безпосередньо, так і від інших осіб про обставини злочину. Якщо це сліди речового походження, то їх сприймають працівники органів дізнання, слідчий, поняті, суд [6, с. 471]. Отже, сприйняття будь-якою особою (суб'єктом) об'єктивних обставин (фактичних даних про злочин) завжди є суб'єктивним.

Суб'єктивний характер сприйняття фактичних даних і визнання їх доказами вповноваженим суб'єктом кримінального процесу є однією з причин судово-слідчих помилок [6]. У цьому аспекті вважаємо непереконливою думку тих науковців, які стверджують, що фактичні дані є об'єктивними за своєю сутністю, тобто «відповідним відбиттям окремих сторін злочину, які існують незалежно від органів і методів, за допомогою яких здійснюють їх виявлення та збирання».

Таким чином, отримання доказів у кримінальному провадженні нерозривно пов'язане з поняттям доказової (криміналістичної) інформації, що сприяє вивченню таких явищ, за яких відбуваються об'єктивні процеси отримання, передання, зберігання, опрацювання та використання інформації [7, с. 228].

Отже, поняття «інформація», «відомості», «фактичні дані», попри діалектичну взаємозалежність, не є тотожними. Зазначене зумовлено тим, що процес спостереження й відображення реальної дійсності є безперервним або дискретним отриманням даних, які окремо або в комплексі можуть містити цінну інформацію для її споживача. Тому дані для будь-якого суб'єкта,

зокрема осіб, які здійснюють досудове розслідування, можуть стати інформацією лише тоді, коли споживач може їх правильно оцінити й виявити в них нові знання.

Формуючи сучасне трактування предмета криміналістики, а також криміналістичної кібернетики, М. С. Польший зауважує: «Під час проведення невідкладних заходів, а тим паче оперативно-розшукових дій і криміналістичних досліджень, опрацьовують не судові докази, а інформацію, щодо якої на першому етапі розслідування лише передбачають, що вона стосується події злочину і злочинця (назвемо таку інформацію криміналістичною), з її носіями та безпосередніми джерелами. А тому йдеться не про закономірності виникнення судових доказів і роботу з ними, а про закономірності виникнення криміналістичної інформації та побудову найбільш оптимальної та ефективної технології і тактики процесів її виявлення, збирання, зберігання, опрацювання, передання та використання для пізнання події злочину і пов'язаних із ним обставин, а також про особливості методики їх пізнання залежно від розслідуваного злочину та конкретної слідчої ситуації» [8, с. 42].

Згідно з визначенням, запропонованим В. М. Аتماжитовим, криміналістична інформація – це одержувані суб'єктом слідства за допомогою слідчих заходів фактичні дані, що містять у собі знання, необхідні й придатні для використання з метою захисту людини, її життя та здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки, які визнано в Україні найвищою соціальною цінністю [3, с. 68].

Визначення, сформульовані С. С. Овчинським, Д. В. Гребельським, В. А. Лукашовою та іншими авторами, ґрунтуються на чіткому розмежуванні таких понять, як «інформація», «відомості», «фактичні дані».

Поняття «забезпечення» тлумачать як постачання чого-небудь у необхідній кількості; зберігання, виконання чого-небудь, що є гарантією певного процесу. Коли йдеться про забезпечення, то враховують, передусім, сукупність засобів, умов і дій, які гарантують якісний перебіг процесу. Забезпечення є процесом, який надає можливість володіти певним масивом знань.

У науковій літературі визначення інформаційно-довідкового забезпечення відображає систему пов'язаних методів, заходів і засобів (науково-методичного, соціально-політичного, техніко-

економічного й організаційно-правового спрямування), які реалізують створення і функціонування технології процесу збирання, передання, опрацювання, зберігання та видання (відображення), а також використання інформації для здійснення ефективної діяльності в певній сфері.

На думку Є. Д. Лук'янчикова, «забезпечення» слід розглядати в статистиці як сукупність засобів, інструментів, що спрямовані на виконання певних завдань, а також умов, які сприяють процесу їх виконання, і в динаміці – як процес створення та подання зазначених вище засобів та умов [9, с. 111].

Термін «інформаційно-довідковий», як зазначає Р. А. Коваль, є складним прикметником, що звучує значення слова «забезпечення» до рівня конкретної сфери застосування, а саме стосовно самостійної діяльності спеціально підготовлених фахівців, зайнятих пошуком, відбором, опрацюванням, накопиченням, узагальненням і збереженням інформаційних одиниць; продукування спеціально підготовленими фахівцями на підставі наявних інформаційних одиниць і складних розумових процесів нового знання щодо явища або події, які вивчають [10, с. 224].

Необхідність передбачення, виявлення та прогнозування тенденцій розвитку ситуації зумовлює застосування різних аналітичних методик опрацювання вихідної інформації. З'ясування можливих шляхів розвитку ситуації потребує не лише узагальнення виявленої інформації, а й її оцінювання. Наявність в інформаційно-аналітичних дослідженнях «вивідного знання» робить їх надійним підґрунтям для прийняття рішень. Саме тому під час розслідування злочинів слідчий повинен урахувати та використовувати два типи умінь – інформаційні й аналітичні.

Отже, інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів – це сукупність операційних компонентів, що передбачають отримання, опрацювання, використання та збереження інформації для прийняття оптимальних кримінально-процесуальних та інших рішень особою, що здійснює досудове розслідування, з метою ефективного розслідування злочинів і кримінальних проступків.

Інформаційно-довідкове забезпечення в будь-якій сфері діяльності, зокрема у сфері кримінального судочинства, передбачає реалізацію стереотипного переліку інформаційних технологій, пов'язаних із реєструванням відповідних об'єктів і формуванням банку даних, обліку, відповідних інформаційних

ресурсів. Інтеграцію інших відомостей на базі цього обліку можна вважати і завершальною частиною процесу його формування, і самостійною стадією, пов'язаною з розширенням наявного інформаційного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лисиченко В. Становлення радянської криміналістики і судової експертизи / В. Лисиченко, І. Сабуров // Радянське право. – 1987. – № 9. – С. 27–31.
2. Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Лук'янчиков Євген Дмитрович. – Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 36 с.
3. Шнейдеров В. С. Занимательная информатика / В. С. Шнейдеров. – СПб.: Политехника, 1994. – 304 с.
4. Сергєєва Д. Б. Співвідношення пізнання і доказування у кримінальному процесі [Електронний ресурс] / Д. Б. Сергєєва. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknivs/2010_4/sergeeva.htm. – Назва з екрана.
5. Шейфер С. А. Суцность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе: учеб. пособие / С. А. Шейфер. – М.: РИО ВЮЗИ, 1972. – 130 с.
6. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М. А. Погорецький. – Харків: Арсіс, 2007. – 576 с.
7. Украинцев Б. С. Отражение в неживой природе / Б. С. Украинцев. – М.: Наука, 1969. – 272 с.
8. Полевой Н. С. Криминалистическая кибернетика / Н. С. Полевой. – 2-е изд. – М.: МГУ, 1989. – 328 с.
9. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія / Є. Д. Лук'янчиков. – Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.
10. Коваль Р. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади / Р. А. Коваль // Теорія та практика державного управління. – 2006. – № 1 (113). – С. 223–226.

Стаття надійшла до редколегії 19.04.2017

Krul S. – Ph.D in Law, Attorney, Kyiv, Ukraine

Study of Definition of Providing Reference and Information Investigating Crimes

To study the concept of information and help ensure the investigation of crimes will be relevant types of information such as computer and forensic. The current legislation does not have the notion of computer and forensic information contained several starting terms, provisions and definitions that enable researchers to determine the definition of the test.

The content of computer information can be submitted through the contents in automated systems, that these categories considered as identical.

The information in automated systems (computer information) – is appropriately landscaped as a result of analytical and synthetic processing a set of data, information, knowledge, including computer programs used in automated systems regardless of their method of physical and logical presentation.

To study the concept and nature of information and help ensure the investigation is important as this type of information as forensic as the term «information» is too general and relevant to a variety of disciplines. With regard to this B. C. Schneider in 1994 noted that «at present we know more than four definitions of the term» information». Clearly, this situation definitely affects the development of approaches to the definitions of information on the lower level – in some areas of science and knowledge, including in criminology .

It should be noted that the term «forensic information» appeared in domestic and foreign legal literature through the work of forensic scientists as V. Goncharenko, MV Saltevskoho, MS Field and others who dedicated their work problems using methods of computer science and cybernetics in criminology and criminal justice as a whole. At the same time we know that the fundamental concepts of science is information and information processes, and the main task – developing tools and methods to optimize and improve the efficiency of these processes through the use of mathematical tools and computer technology.

Regarding the nature of forensic information, it should be considered in terms of the theory of reflection as a philosophical foundations of the theory of evidence, the emergence of relations

between objects surrounding environment and crime, which leads to the formation of trace-mappings are evidence (forensic) information.

Speaking of information support as an activity, it should be noted that along with the information it covers also the specificity of its receipt and use techniques need, scientific and technical means and so on. The scientific literature definition of information and reference software displays a system of interconnected methods, measures and resources (scientific and methodological, socio-political, economic and technical-organizational and legal nature) to implement the establishment and operation of process technology collection, transmission, processing, storage and delivery (display) and use of information for effective activity in a given area.

The article analyzes the different types of information, including computer and forensic. Delineated concepts such as «information», «low-down», «evidence». Based on theoretical understanding and analysis of scientific literature given author's definition of information-reference software.

Keywords: data, information, evidence, information and reference software.